

ANTİK YUNAN'DA ORDU KÂHİNLERİ *MILITARY SEERS IN ANCIENT GREECE*

AYŞEN SİNA*

Öz: Antik Yunan toplumunda bir kâhinin görevleri arasında tıp, büyü ve kehanet bulunmaktadır. Ancak kâhinlerin en önemli görevi tartışmasız tüm askeri seferlerde ve savaşlarda orduya eşlik etmektir. Zaferin tamamen kurulan askeri stratejiye bağlı olduğu savaş durumunda, tanrıların dileğinin ne olduğunu bilmek ise her şeyden önemliydi. Kehanet, savaş esnasında ortaya çıkabilecek krizle baş edebilmenin bir aracıydı ve ordunun daimi üyesi olan kâhin de böyle bir sorumluluk üstlenerek büyük bir risk almaktaydı. Savaşlar ve seferler, manevi güç vermede araç olarak görülen kâhinlerin önerdikleri koşullar yerine getirildikten ve onayları alındıktan sonra başlardı. Ordugâhta verilmesi gereken savaşa girme ya da girmeme kararını kâhinler belirlemekle birlikte, nihai kararı komutanlar vermektedir. Kurbanlar ve yapılan kehanetlerin ayrıntıları hakkındaki bilgiler Eskiçağ tarihçileri, özellikle üç büyük tarihçi Herodotos, Thukydides ve Ksenophon'un anlatılarından bize ulaşmaktadır. Söz konusu yazarlar, kâhinler ve onların hayvan iç organlarından yaptıkları yorumlar hakkında ayrıntılı biçimde bilgi verirken, nedense bu süreçte yer alan komutanların buradaki rolünden söz etmezler. Çalışmamızda seferlerin ya da savaşların başından sonuna kadar orduyla birlikte hareket eden kâhinlerin görev ve sorumlulukları, kâhin ile komutan ilişkileri, izledikleri stratejiler, ayrıca kehanet için uygulanan yöntemler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan • Savaş • Komutan • Kâhin, Kehanet • Strateji

Abstract: In ancient Greece, the duties of a seer encompassed medicine, magic and divination. However, the undisputed primary duty of an augur was to accompany the army in military campaigns. In a battle where the victory was dependent on the strategy employed, knowing the wishes of the gods was of paramount importance. Auguries were instruments to deal with a possible crisis on the battlefield and the augur, who was a permanent member of the army, had a great responsibility and carried a great risk. Wars and campaigns could only start after the conditions set by the augurs were met and they had given their consent, which in turn boosted morale. The decision to engage the enemy or not was not made in the barracks but by the augurs, however final decisions were made by the commanders. Information about the sacrifices and the details of the auguries are conveyed to us by the ancient historians, especially through the narratives of the three great historians Herodotus, Thukydides and Xenophon. The mentioned historians give detailed information about the oracles, and their prophecies that they fulfilled by looking at the viscera of animals; however, they provide little account of the commanders and of their positions. In this study, the duties of the oracles, their relations with the commanders, the strategies they advised and the method they used to make prophecies are analysed.

Keywords: Ancient Greek • War • Commander • Seer • Divination • Strategy

Kâhin anlamına gelen Yunanca “*mantis*” (çoğul hali: *manteis*) terimini çağdaş bakış açısıyla tanımlamak zordur. Platon *Lakhes* (195e) başlıklı eserinde Nikias'ın ağzından kâhinin görevinin, “*Bir kişinin, ölüm veya hastalık ya da mülk kaybı ile ya da savaşta zaferle ya da mağlubiyetle karşı karşıya gelip gelmeyeceğine dair işaretleri tanımak*” olduğunu söyler¹. Yunanlıların “*tekhne*” olarak adlandırdıkları “*sanat*” veya “*beceri*”yi uygulayan ve genellikle varlıklı kimselerin mahiyetinde bulunan

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara.

0000-0002-5301-5973 | sina@humanity.ankara.edu.tr

¹ Plat. *La.* 195e.

kâhinler, bu kimselerin sırdaşı ve seyahat yoldaşları olarak onları cesaretlendirir; askeri savaş/ seferlerde orduya ve komutanlara eşlik eder; koloni kurma gibi devlet işlerine katılır; hizmetleri karşılığında para ödeyecek kimselerin kentleri ve haneleri dolaşırlardı. Yazılı kaynaklarda tarihsel olarak yalnızca yetmiş kâhinin adının günümüze gelmesi, bu kişilerin icra ettikleri sanatların önemsizliğini ya da onların toplumdaki statülerinin düşük olduğunu göstermez². Tam aksine kâhinin toplumsal rolü ve ayrıcalıklı sanatı, hayatın her alanında hem kriz zamanlarında hem de günlük yaşamın sıradan işlerinin ikilemelerinde hayati önem taşırdı.

Birçok eskiçağ toplumunda kâhinler tarafından yapılan kurban ve onun gösterdiği işaretler, tanrılarla iletişimin bir tezahürü olarak düşünülmüştür. Kâhinler, kendi elleriyle yarattıkları uygun ortamlarda tanrılarla temasa geçip, onlardan belirli bir konuda işaret göndermelerini beklemişler, yani iletişimi başlatan taraf olmuşlardır. Bu durumda tanrılardan belirli bir konuda yanıt bekleyen kâhin, görüş alanındaki bazı bölgeleri seçmiş ve sorduğu sorulara karşılık olarak tanrılardan bu bölgelerde bir yanıt vermelerini istemiştir. Söz konusu alan kimi zaman kurban edilmiş bir hayvanın iç organları kimi zaman da gökyüzünde ya da yeryüzünde belirlenmiş hayali/sanal bir alan (*templum*) olarak tanımlanmıştır³.

Yunan dininde merkezi bir yer tutan hayvan kurbanı, insanların tanrılara karşı iyi niyetinin ve doğal yönelimlerinin tezahürüdür. Kâhinlerin uzun mesleki kariyerleri için başarılı olması, başarı için ise bir görüntünün nesnellik imajını yansıtması gerekiyordu. Oysa kehanetin uygulanma şekli, onun belirli bir kültürdeki yararlılığına bağlıydı. Eğer bir kehanet ritüeli biçimi, ihtiyaçları ya da yapmak istedikleri şey konusunda insanları engelliyorsa o zaman bu biçim ya değiştirilir ya da terk edilirdi. Öte yandan, kehanet nesnel olarak geçerli görünmeli, yalnızca sıradan bir gelenek olarak görülmemelidir. Nesnellik, kâhinin tavsiyelerini göz ardı eden veya hor gören insanlara, yönlendirilmelere ve genel bir inanca karşı gelişen dirence bağlıydı. Askeri sefer veya savaş öncesi kehanetin işlevi, Yunan savaşını ve genel olarak Yunan dini tutumlarını anlamamızda büyük öneme sahiptir. Örneğin savaş öncesi kâhinin işlevi, yalnızca ordunun moralini arttırmak değil, aynı zamanda savaş ya da seferleri meşrulaştırmak için hem bir strateji geliştirmek hem de gerçek anlamda savaş stratejileri ve taktiklerini belirlemede iki yetkili kişiden biri olarak sorumluluk üstlenmektir. Kâhinler, kurbanların hem genel hem de taktiksel durumun gerektirdiği planlara ters düştüğünü bildirebilirlerdi. Zira bir kâhinin, kurban hayvanlarının bağırsaklarını ve özellikle karaciğerini kehanet sanatını uygulayarak yorumlaması belli ailelerde nesilden nesille geçen çok karmaşık bir beceri gerektirmekteydi.

Diğer yandan bir kâhinin yorumunu belirli bir konunun sosyal bağlamına göre uyarlaması gerekmektedir. Bu durumda, hem askerlerin durumunu hem de komutanların eğilimlerini dikkate almaları beklenirdi. Başka bir deyişle bağlam, yorumlamayı etkili kılardı. Antik Yunan'da ordu kâhinleriyle ilgili kaynak sorunu ve mevcutlardaki önyargılar dışında, başka bir değerlendirme daha vardır. Bu da kehanetin özgün doğası ve otoritenin gücüne tehdit veya utanç verici olarak görülüp görülmediğidir. Askeri kehanetin amacı ve gerekçesi, onu toplumun dolaylı da bilinçsiz de olsa, kendi kâhinini kendisi seçen komutan üzerinde kontrol uygulayabilmesi için değil, komutanın da hazır bulunduğu ortamda tanrılardan rızasını ve tavsiyelerini alabilmesiydi⁴. Bu doğrultuda tarih ve

² Flower 2008, 2.

³ Aşkit 2011, 3.

⁴ Parker 2000, 303-4.

tragedya yazarları, eserlerinin kurgularına uydurmak için kehaneti yönlendirdiklerinden kâhinleri ve kehanet uygulamalarını tam anlamıyla yansıtamamışlardır. Antik Yunan efsanelerinde önemli rol oynayan kâhin Mopsos, Sophokles'in *Kral Oidipus* tragedyasında Teiresias veya Herodotos'un anlatımıyla Euenios, MÖ V. ile IV. yüzyıllardaki kâhin örneğinden çok daha fazla ortak noktaya sahiptirler. Gerçek hayatın ordu kâhinleri çoğu zaman basit bir şekilde işaretlerin bir bağlantı için elverişli veya elverişsiz olup olmadığını bildirirdi. Oysa "örneğin yerde ve gökte, bilinen bilinmeyen her şeyi sezen Teiresias"⁵ gibi kâhinler ise bazen şimdiki ve bazen de gelecekteki olayların ayrıntılı açıklamalarını sunarken, savaşta ya da seferde hizmet veren kâhinler, tanrısal bir esin veya ikinci bir görüş sunarlar. Doğası gereği kehanet bilinçaltı yönlendirmelere açık olmakla birlikte, kehanet sanatında açıklanamayan bazı nesnel ölçütler vardı. Örneğin bir kurbanın karaciğerinin bir lobu yoksa bu son derece kötü bir işaretti⁶. Ayrıca kuşların uçuşu da gelecekteki bir felaketi dile getirebilirdi⁷. Yine de işaretlerin okunmasında yorumlamanın önemli bir alanı vardı. Tüm "bilimsel" gözlemler doğaya göre kuramsal ve öznel. Bu nedenle herhangi bir organın (dalak, mide, böbrekler, kalp, akciğerler, karaciğer) gösterebileceği her türlü işaret, renk ve şekillerin sıralanış biçimlerini sıradan bir kişi tarif edemezdi⁸. Ancak tam olarak birbirine benzeyen iki tane karaciğer olmadığından, eğitime ve sanatına olan güvenin yanı sıra bir ordu kâhininin görevi gereği, stratejik durum hakkında da bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Homeros ile başlayan ordu kâhinlerinin nüfuzu, Atina'da demokrasinin ortaya çıkışıyla daha da artmıştır. MÖ V. yüzyılın en seçkin komutanları olan Tolmides, Kimon, Nikias, Alkibiades ve Perikles özel kâhinler istihdam ederlerdi. Bu kişilerin ücretleri seferde ya da savaşta oldukları müddetçe devlet kasasından ödenirdi. Bu bağlamda MÖ V. yüzyıl ortalarında yaşayan Atinalı kâhin Lampon ilginç bir örnekti. MÖ 443/2'de Güney İtalya'da Thurioi kolonisinin kurulmasında yardım etmiş, MÖ 421'de Nikias Barışı'nın ilk Atinalı imzacısı olmuş ve ayrıca Perikles'in yakın dostluğunu kazanmıştı⁹. MÖ 394/3 yılında Thasoslu Sthorys, Knidos Deniz Savaşı'ndan önce verdiği kehanet hizmeti dolayısıyla Atina yurttaşlığıyla ödüllendirilmişti¹⁰. Kâhinler, hem Atina Meclisi'nin her toplantısına katılır¹¹ hem de komutanların yönetim kuruluna en azından her yıl bir kâhin atanırdı. Ünlü kâhinler Sthorys ve Lampon'un yanı sıra Hierokles'e *prytaneion*'da devlet kasasından yemek verilmesi ise Klasik Dönem Atinası'nda kâhinlere verilen değer bir diğer önemli göstergesidir.

Orduda Kâhin Olmak

Genel anlamda özel bir sanat uygulayıcısı olduğu düşüncesi Homeros dönemine kadar geriye giden kâhinin Yunan toplumundaki en önemli rolü tartışmalı bir şekilde savaş alanında idi. Troya Savaşı'nın ne kadar süreceğini bilmesiyle ünlenen Kalkhas, Yunan ordusunda görev yapan ordu kâhinlerinin en eski ve en güzel örneğidir. Her şeyi; geçmekte olanı, geçmişini, geleceği bilen Kalkhas, Agamemnon'un emri altında toplanmış Akha krallarına Troya Savaşı'nda eşlik eden ve danışmanlık ya-

⁵ Soph. *OT*. 300–301.

⁶ Ksen. *Hell.* III. 4. 15; IV. 7. 7; Eur. *El.* 826-832; Plut. *Ages.* IX. 5, *Alex.* LXXIII. 4; Arr. *Anab.* VII. 18. 2-4; Plut. *Kim.* XVIII.

⁷ Hom. *Od.* II.146-176; Aes. *PV.* 488-492; Soph. *Ant.* 998-1004; Plut. *Alex.* LXXIII. 2.

⁸ Pritchett 1979, 74-76.

⁹ Plut. *Per.* VI. 2; Diod. XII. 10. 3; ayrıca bk. Dillery 2005, 193-197.

¹⁰ *IG II²* 17; Flower 2008, 22.

¹¹ Cic. *Div.* I. 43, 95.

pan kâhindir. Yunanlılarda genellikle her ordunun bir kâhini vardı: Kâhin Kalkhas Yunanlılara, Helenos Troyalıları, Amphiaros Thebai'ye Karşı Yediler'e icra ettikleri kehanet sanatlarıyla hizmet ettiler¹².

Eski Yunan'da hiçbir komutan yoktur ki, ordu kâhini değerlendirme yapmadan sefere ya da savaşa başlasın. Sefer ya da savaşın her bir aşaması ise kâhin tarafından kurban hayvanın iç organlarına bakılarak kararlaştırılırdı. Ordunun tüm harekât planı onun vereceği karara bağlıydı. Yalnızca kâhinin onayı ve belirttiği koşulların yerine getirilmesi durumunda birlikler savaşa girerdi¹³. Yunan dünyasında Pers-Yunan Savaşları ile Peloponnesos Savaşları siyasetten ve kişisel çıkarlardan bağımsız olarak kehanet yapılan en etkili dönemlerdi¹⁴. Kâhinler kendilerini tanrıların iradesini ve niyetini saptamanın resmi aracı olarak görürken, işverenler ise onlardan hem tekniği hem de uzun mesleki deneyimiyle kazandığı yüksek öngörüye sahip sanatını başarılı bir şekilde icra etmesini beklerdi.

Bu doğrultuda ordu kâhini, her bir görev için ilki *hiera* denilen kamp alanı kurbanı ve diğeri *sphagia* denilen savaş alanı kurbanı olmak üzere iki tür kehanetten sorumluydu. Tarihsel olarak gerek *hiera* gerek ise *sphagia* kurbanlarıyla yapılan kehanetler hakkında bilgilerimiz Eski Yunan edebi metinlerden gelmektedir. Bu metinlerden biri olan Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus* adlı tragedyasında, Tanrı Prometheus "kâhinlik sanatının bin bir yolunu bulduğunu" söyler. Söz konusu tanrının insanoğluna öğrettiği kehanet becerileri arasında düşleri yorumlama (*oneirokritai*), duyulan seslerle olacakların belirtisini görme (*kledomantike*), kuşların uçuşlarının nasıl hayra veya şerre yorumlanacağı (*ornithoskopoi*) da vardır. Bunlardan başka Prometheus, "hayvan bağırsaklarının nasıl, hangi kayganlıkları, hangi renkleriyle safra kesesinin ve karaciğer bölümlerinin, hangi biçim ve görünüşleriyle tanrıların hoşuna gideceğini; hayvanların butlarını, bacaklarını, sırtlarını yağlara sardırıp yaktırdım. Ölümlüleri erdirmek için kâhinlik sanatının karanlık sırlarına", diyerek kehanet sanatını (*mantike tekhne*) insanlara kendisinin öğrettiğini söyler¹⁵. Özgün metinde iç organların dokusu ve rengi ön plandayken karaciğer için "bölüm" olarak Türkçeye çevrilen *lobe* sözcüğü kullanılmıştır. Lop genel anlamıyla "bir organda hudutları belli parçalardan her biri, diğer bölümlerden ayrılmış parçası ve bölüm" olarak tanımlanmaktadır¹⁶. Karaciğer kehanetinde lobların biçim ve görünüşlerine bakılarak ya da lobun bulunup bulunmamasıyla karakterizedir. Mezopotamya'da bulunmuş ve eğitim amacıyla kullanıldığı düşünülen kilden yapılmış karaciğer maketlerinde bu bölümlerlerin belirli bir tanrıyla özdeşleştirildiği ya da özel bir anlam taşıdığı görülmektedir¹⁷. Yunan edebiyatında karaciğer kehaneti hakkında bilinen en güzel örnek Euripides'in *Elektra* tragedyasında yer almaktadır. Kurban edilen bir boğanın iç organlarına bakılarak yapılan kehanet söz konusu metinde şöyle anlatılır: "Aigisthos, kutsal parçaları eline aldı ve onları dikkatle muayene etti. Karaciğerde bir parça "lop" eksikti, damarlar ve safra kesesi ise uğursuz çıkıntılar gösteriyordu"¹⁸. Bizim deyimlerimiz arasında 'aklından geçen gizli düşünceleri bilmek' anlamına gelen "ciğerini okumak" deyimini de aslında bu durumu ifade etmektedir.

¹² Sırasıyla: Hom. *Il.* I.70, *Il.* VI.73; Apollod. I.8.2, III.3.2.

¹³ Ksen. *Hell.* II. 4. 17-18.

¹⁴ Ulanowski 2016, 79.

¹⁵ Aiskh. *Pr.* 484-506.

¹⁶ Kocatürk 1991, 436.

¹⁷ Aşkit 2011a, 4.

¹⁸ Eur. *El.* 826-829.

Kâhinlerin kehanet yorumları çeşitlidir. İlki kurban edilen hayvanların iç organlarına bakılarak yapılan *hieroskopia* ve diğeri karaciğerine bakılarak yapılan *hepatoskopia*'dır. İnsan ile kutsal olan arasındaki ilişkiyi ifade etmenin yollarından biri kabul edilen kurban sözcüğü için ise Yunancada iki sözcük bulunmaktadır: *hiera* ve *sphagia*. Yunan ritüellerindeki “kutsal, tanrılara adanmış” anlamına gelen ve askeri kehanetin temel sözcüklerini oluşturan *hiera* ile “kurban etme, boğazlayarak öldürme” anlamındaki *sphagia* terimleri arasında kurbanın amacından kaynaklanan bir ayrım olduğu ileri sürülür¹⁹. Aslında iddia edildiği gibi bu iki kurban türü keskin çizgilerle birbirinden ayrılmamakla birlikte *hiera* kurban edilen hayvanın etinin bir kısmının tanrılara sunulduğu, diğer kısımlarının törene katılanlar tarafından yenildiği kurbanları tanımlar. Diğer bir ifadeyle düzenli yerine getirilen kurbanlar bağlamında kullanılan *hiera* terimi daha geniş kapsamıyla ritüel/tören anlamında kullanılır ve öncelikle kehanet amacıyla kurban hayvanın bağırsakları incelemeye tutulur. Kutsallık bağlamında *hiera*, ritüel işaretler için incelenen kurban hayvanının belirli kısımları veya incelemeden çıkan işaretler anlamına gelebilir²⁰. *Sphagia* ise özellikle askeri seferler öncesinde veya sefer esnasında tanrıların sefere/savaşa karşı niyetini öğrenmek amacıyla kanlı kurbanı ve kurbanın akan kanının akışından kehanet yapmayı tanımlar. Bunun dışında yemin etme, bazı arınma türleri, ölümler veya kahramanlar için yapılan belli başlı ritüeller ve rüzgârların şiddetini azaltma, bir ordunun nehirleri geçmesi ve savaşa başlamadan önce savaş alanında yapılan son ritüeller gibi birçok durumda daha *sphagia* kurbanı kullanılır²¹. Kutsal eylemler olarak nitelendiren her iki türdeki kurbanlar, insan ile tanrılar arasında uzlaşmanın olmadığı güçlü eylemler için gerçekleştirmiş ritüeller olabileceği şeklinde değerlendirilebilir. Bu kurban türü özellikle gece, alçak bir taş platform üzerinde tamamen yakılmakta olup, kurban hayvanın hiçbir yeri yenmemektedir²². Aslında *hiera* ve *sphagia* kurban türleri, ortak anlamlar taşımakla birlikte ikisi arasındaki tek fark *sphagia* denen kurbanın etinin yenilebilir olmamasıdır²³.

Ordu kâhini, ordunun yürüyüşü esnasında ya da kamp alanında genellikle koyun olan kurban hayvanını (*hiera*) keser ve komutanın gözleri önünde hayvanın karaciğerinin şeklini ve seğirmesini incelerdi. Savaş alanı kurbanı ise (*sphagia*) genellikle dişi bir keçidir ve iki ordunun karşılaşmasından önce yerine getirilen son ritüeldir. Kâhin, savaş alanı kurbanının (*sphagia*) boğazını kestikten sonra hayvanın bedeninin hareketlerini ve kanın akışını gözlemler ve incelemesini bitirdikten sonra savaşa onay verir²⁴. Bu işlem son derece kısa bir zaman içinde gerçekleşirdi. Ksenophon'a bakılırsa bir defasında iki düşman kuvvetin arasında yalnızca bir *stadion*²⁵ (182 m) kalmışken Spartalılar, adetlerine uyarak avcı tanrıça Artemis'e²⁶ bir keçi kurban edip düşmanın üzerine yürümüşlerdi²⁷. *Sphagia* kurbanının belirleyici olmasının yanı sıra bu ritüel, hayvanın iki farklı insan kurbanını temsil ettiği için iki anlam taşımaktaydı. Diğer bir deyişle kurban edilen hayvanın ölümü, düşmanın ölümünün habercisi olabileceği gibi kendi arkadaşlarının da ölümünü simgelemekteydi. Zira pek

¹⁹ Flower 2008, 160.

²⁰ Jameson 1991, 200-201.

²¹ Ksen. *Anab.* IV. 5. 4.

²² Pritchett 1979, 73-90.

²³ Ksen. *Hell.* III.4.23, IV.2.20; Ksen. *Anab.* IV. 3.17; Hdt. VI.112.1; Naiden 2012, 101-102.

²⁴ Thuk. VI. 69. 2; Ksen. *Anab.* I. 18. 15; ayrıca bk. Flower 2008, 159.

²⁵ Yunan uzunluk ölçüsü *stadion*, aşağı yukarı 176 ile 200 m arası bir uzunluğu gösterir.

²⁶ Artemis başta Sparta ve Atina'da olmak üzere birçok kentte savaş tanrıçası olarak tapınıp görülmekteydi.

²⁷ Ksen. *Hell.* IV. 2. 20.

çok Yunanlı tanrıların kehanet kurbanları yoluyla iletişim kurduğuna inanmaktaydı²⁸. Herodotos, Marathon'da safların kurulduğunu, kesilen kurbanlardan da iyi belirtiler alınınca Atinalıların savaşa giriştiklerini yazar²⁹. Thukydides ise MÖ 415 yılında Syrakusai Savaşı sırasında olanları anlatırken Nikias'ın konuşmasını bitirir bitirmez ordusunu savaşa sürdüğünü, iki ordunun da savaşı sapancılar ve okçularla başlattıklarını, bu nedenle kâhinlerin geleneksel kurban törenlerini bu çarpışmadan sonra gerçekleştirdiklerini söyler³⁰. Komutan, *sphagia* kurbanlarının işaretleri olumlu olana kadar ilerleyemezdi. Örneğin Ksenophon, 15 *stadia* (3.2 km) kalmışken Kyros'un ordusundaki Yunanlıların kâhini Areksion'un kurbanları kestğini ve daha ilk kurbanda işaretlerin olumlu çıktığını anlatır³¹. Bu kadar kısa süre içinde, gelişigüzel bir yerde ve gergin bir ortamda gerçekleşen savaş alanı kurbanının incelenmesi gerekliliğinin, adeta savaşın sorumluluğunu üstlenmiş olan kâhinin işini daha da zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Antik kaynaklarda her ne koşulda olursa olsun mutlaka bir savaş kurbanı kesildiği ve iç organlarının işaretlerinin yalnızca kâhin tarafından değerlendirildikten sonra gerçekleşmekteydi. Bunun nedeni bir ordu kâhinin, öncelikle savaş/sefer alanlarında tanrısal işaretlerin baş yorumcusu olmasıydı. Bu bağlamda kahiniyetersiz ya da beceriksiz bir yorumcu olarak gösterme saygısızlığına izin verilmemesiydi.

Kâhinler savaş alanı kurbanını (*sphagia*) değerlendirmeden veya kehanetler uygun olmadan savaşa başlanmazdı. Thukydides, MÖ 424 yılında Delion Savaşı sırasında Thebaili komutan Pagondas'ın, "*lehimize olan kurban (hiera) fallarına güvenelim*"³² sözleriyle, Boiotialıların Atinalıların üstüne yürümeye karar verdiklerini yazar. Ayrıca MÖ 415 yılında Atinalılar ile Syrakusaililer arasındaki ilk çarpışmada her iki ordudan da savaşı sapancılar ve okçular başlattıklarını, ardından hafif birliklerin her zaman yaptığı gibi karşılıklı olarak kaçmaya başladıklarını, sonra da kâhinlerin geleneksel kurban (*sphagia*) törenlerini yerine getirdikten sonra saldırıya geçtiklerini aktarır³³. Coğrafyacı ve gezgin Pausanias ise Epeiros kralı Pyrrhos'un iki kâhini birden işe aldığını ve bunlardan birinin adı bilinmezken diğerinin Olympia kentinde bir heykelini yaptırarak onurlandırdığı yetenekli kâhin Thrasybulosolduğunu yazar³⁴. Bu kanıtlar savaş için kehanetin ne denli yaygın ve önemli olduğunu ve komutanların, kâhinlerin sözlerini duymadan harekete geçmediklerine işaret etmektedir. Ksenophon da hem komutan hem de bir kâhin olarak atacağı her adım için kurbanlar keser ve alametler uğurlu çıkınca beraberindekilerle harekete geçerdi³⁵.

Her şeyden önce bir ordu kâhini "*işaretler olumlu*" dediğinde, bu başarı ya da zaferin garanti olduğu anlamına gelmezdi. Aslında kurbanlar üzerinden yapılan kehanetler, düşmanla bir çarpışmaya ya da sefere yönelik hareketin devam edip etmeyeceğini öğrenmeye yönelikti³⁶. Başka deyişle, tanrılar yalnızca isteklerini bildirirdi, ancak istekleri yerine getirilse bile zafer sözü vermezlerdi. Bir komutan kâhinin tavsiyesini dinlese de stratejik ya da taktiksel bir yanlış yapmışsa savaşı kaybetmesi kaçınılmazdı. Ksenophon, MÖ 401 yılındaki Kunaksa Savaşı'nda Kyros tarafından kendisine "*hem*

²⁸ Parker 2000, 307-309.

²⁹ Hdt. VI. 112. 1.

³⁰ Thuk. VI. 69. 1-2.

³¹ Ksen. *Anab.* VI. 5. 7.

³² Thuk. IV. 92.

³³ Thuk. VI. 69.

³⁴ Paus. VI. 14. 9.

³⁵ Ksen. *Anab.* VI. 4-5.

³⁶ Jameson 1991, 205

kamp alanı kurbanı (hiera) hem de savaş alanı kurbanı (sphagia) vermenin iyi olduğunun” söylendiğini iddia eder³⁷ ve ayrıca askerlerin, Kyros öldürüldükten sonra bile kehanetin geçerliliğine inanmayı sürdürdüklerini söyler³⁸. Kehanetin sürme nedeni olasılıkla, onbin Yunan paralı askerinden yalnızca birinin savaşta öldürülmüş olması olabilir. Yazar, Kyros'un ölümü konusunda ise tanrılar onu aldattığı için değil, prensin kendi kontrolünü kaybetmesi ve kardeşi kral Artakserkses'e karşı düşüncesizce saldırması sonucuna bağlar³⁹.

Herodotos ve Ksenophon, kurban alametlerinin hem “iyi” (*kala*) hem de “olumlu” (*khresta*) veya tersine “kötü” ya da “olumsuz” olduğunu vurgular, asla alametlerin “zaferi” (*nike*) işaret ettiğini söylemezler. Diodoros ve Plutarkhos ise sehven, olumlu işaretlerin tam anlamıyla zafer anlamına geldiğine inanır ve *hiera* ile *sphagia* arasındaki ayrım ise söz geçen bu iki yazarda bütünüyle ortadan kalkar⁴⁰. Bundan dolayı Plutarkhos *Aristides*⁴¹ başlıklı eserinde kâhinlerin, kurbanlar vasıtasıyla hem Yunanlılara hem de Perslere savunmada kalırlarsa zaferin onların olacağını, aksi halde yenileceklerini söylediklerini yazar. Kurbanların sundukları kötü işaretler teolojik bağlamda olağandışı bir gerçeği açıklamaya yarar. Zira her iki taraftaki komutanlar da özellikle muzaffer Atinalı komutanlar hayatlarını kaybetmiştir (bu savaş hangisi verilse iyi olur). Bundan dolayı bu kehanet üzücü, karmakarışık bir olay hakkında ahlaki türden bir açıklama yapmaya yardım etmiş olmalıdır. Kehanet ayrıca onların kaderlerindeki kahramanlıklarını yüceltmeye de yardım etmiştir. Başlarına gelecekleri bile rek yine de saldırıya devam etmeye karar veren komutanlar da vardır. Örneğin Kimon MÖ 451 yılında Kıbrıs'a sefer hazırlığında bir rüya görmüş, kâhin Poseidonialı Astyphilos, rüyayı hayra yormamasına rağmen öleceğini bile bile sefere çıkmıştı⁴². Bu nedenle kehanetin Antik Yunan tarihindeki en bilindik savaşlarından birinin anlatımını şekillendirmek, yapılandırmak ve gerekçelerini açıklamak için kullanılabileceği gerçeği, Yunan dünya görüşünde işaretlerin, alametlerin ve delaletlerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Ordu Kâhinlerinin Diğer Görevleri

Kâhinler, bir ordunun esenliği için hayvan kurban etmekten ve çeşitli türdeki işaretleri değerlendirmekten daha fazlasını da yaparlardı. Öncelikle strateji geliştirmede ve birliklerin savaşa yönlendirilmesinde, ayrıca ordu içindeki çatışmaların çözümünde ve barışçıl ilişkilerin sürdürülmesinde etkin rol oynarlardı. Örneğin, Kylon ve arkadaşlarını öldüren Alkmeonoğullarının yol açtığı olaylarda Giritli kâhin Epimenides, hem öldürülenlerin mezarlarından çıkarılması nedeniyle Atina kentini bu büyük günahın lekesinden temizlemiş hem de Knossos ve Atina kentleri arasında barış sağlanmasına yardım etmişti⁴³. Kâhinlerin bu tür görevler üstlendiklerine ilişkin belgelerden biri Olympia kentinde bulunan ve MÖ 550 yılına ait olan bir yazıt olup kâhinlerin, Anaitoi ile Metapioi kenti arasında yapılan bir antlaşmada denetmenlik yaptıklarını göstermektedir⁴⁴. Diğer taraftan tanrısal ifadele-ri, işaretleri ya da gözlenebilen olguları yok saymak, insanlar için yapılacak en tehlikeli şey olarak

³⁷ Ksen. *Anab.* I. 8. 15.

³⁸ Ksen. *Anab.* VI. 4. 13-27.

³⁹ Ksen. *Anab.* I. 8. 19-27.

⁴⁰ Flower 2008, 166.

⁴¹ Plut. *Arist.* XV. 1; XVIII. 2.

⁴² Plut. *Kim.* XVIII.

⁴³ Aristot. *Ath. Pol.* I.

⁴⁴ SEG XI. 183.

kabul edilirdi. Homeros, Hektor'un kuş alametlerini öfkeli bir şekilde reddetmesinin hemen sonrasında, Troyalı yiğit savaşçı Polydamas'ın yükseklerde uçan bir kartalın ağzında bir yılan taşıdığını, sonra birden bire yılanın kartalı göğsünden soktuğunu gördüğünü yazar⁴⁵. Ozana göre, bu görüntüler Zeus'un bir alametiydi. Bu nedenle Danaosoğullarıyla savaşmaktan vazgeçmeliydi. Buna karşın Hektor, yine de geniş kanatlı kuşlarla gönderilen alametlere kulak asmamak gerektiğini söyler.

Savaşlarda yalnızca kehanet sanatlarını icra etmekle kalmayan kâhinler, aynı zamanda bir saldırı planı yapmak, özel askeri taktikler tasarlamak ve bizzat savaşmak gibi önemli roller de üstlenmişlerdi. Bu görevlerinde kesinlikle başarılı olmaları beklendiğinden, başarısız olmaları durumunda ya taraf ya da işveren değiştirmişlerdir. Iamosoğullarından kâhin Kallias'ın bir kamp kurbanı (*hiera*) kestiği sırada danıştığı tanrıların, Kroton'a karşı savaş için olumlu işaretler göstermediklerinden dolayı Sybaris tiranı Telys'in yanından kaçmış ve Krotonluların yanına gelmişti⁴⁶. Yine Elisli Iamos soyundan Aineas'ın oğlu kâhin Thrasybulos ise düşmanına zafer öngördüğü için işverenini değiştirmişti⁴⁷. Bununla ilgili olarak Pausanias, Olympia kentinde tuhaf ve benzersiz bir Thrasybulos heykeli gördüğünü söyler. Heykelde geko türünden bir kertenkele Thrasybulos'un sağ omzuna doğru tırmanırken ve de karaciğeri ikiye bölünmüş bir köpek de yanında yatarken betimlenmiştir⁴⁸. Yazar, kâhinin hiç alışmadık bir şekilde köpek iç organlarına bakarak kehanette bulunduğunu da ekler⁴⁹.

Ordu kâhinleri, aynı zamanda bir asker gibi savaşlılardı. Amphiaraios, Phenios ve Akhilleus tarafından öldürülen Ennomos ile Troya kentinin alınmasını sağlayan tahta atın içinde savaşa bizzat katılmış olan kâhin Kalkhas savaşçı kâhinlerdi⁵⁰. Adrastos hem bir kâhin hem de kargısıyla dövüşen bir savaşçıydı⁵¹. Bir başka yazıt ise Atinalı kâhin Kleobolos'un, Spartalılara karşı yapılan bir deniz savaşında savaşçı olarak gösterdiği üstün başarısından dolayı onurlandırılmasına tanıklık etmektedir⁵². Bunlardan başka Plataiai Savaşı sırasında Yunanlılara hizmet eden Leukaslı Hippomakhos da kâhinlik yeteneği kadar savaşçılığıyla da tanınmıştı⁵³. Herodotos, Thermophylai Savaşı'nı anlatırken Leoprepes oğlu Simonides'in bir *elegeias*ından yaptığı alıntıda, Tellias soyundan gelen Elisli kâhin Megestias'tan (Megistias) söz eder: "*Burada zaferler kazanan kâhin Megestias yatıyor, (...) ölüm peşine düşmüştü ve kahramanın keskin gözleri onu görüp tanımıştı; ama yüce yüreği ona ihaneti düşündürmeyecek kadar iyiydi ve Sparta şefleri yanında ölmeyi yeğ buldu*"⁵⁴. Elisli Tellias oğlu Iamos ailesinden Klytias'ın soyundan gelen kâhin Tisamenos/Teisamenos da MÖ 479 yılında Spartalılar için *sphagia* kurbanlarından yaptığı kehanetleri sayesinde onlara beş savaş kazandırmıştı⁵⁵. Yazar Pausanias, MÖ 405 yılında Peloponnesos Savaşı'nın ikinci evresinde Atina ile Sparta arasında yapılan Ai-

⁴⁵ Hom. *Il.* XII. 200-243.

⁴⁶ Hdt. V. 44-45.

⁴⁷ Paus. VIII. 10. 5.

⁴⁸ Paus. VI. 2. 4-5.

⁴⁹ Benzersiz bir şekilde köpeklerin bağırsaklarından kehanet yapan kâhinin ayrıca hayvanların dilinden de anladığı anlatılır (Pritchett 1979, 196-202).

⁵⁰ Apollod. *Bibl.* I. 9. 21; Hom. *Il.* II. 858-61; Verg. *Aen.* II. 162-182.

⁵¹ Pind. *Olym.* VI. 17.

⁵² SEG XVI. 193.

⁵³ Hdt. IX. 38.

⁵⁴ Hdt. VII. 228.

⁵⁵ Hdt. III. 11. 6-8; Paus. III. 11. 7.

gospotamoi Savaşı'nda çok önemli kehanetlerde⁵⁶ bulunan Iamos ailesinden Agias'tan söz eder ve bu kâhinin kökenini Tisamenos'a dayandırır⁵⁷. Tisamenos'un oğullarından Agelokhos'un oğlu olan Agias, MÖ 405 yılında yapılan Aigospotamoi Savaşı'nda Spartalı devlet adamı ve komutan Lysandros'un kâhiniydi. Atina filosuna ait savaş gemilerinden on tanesi hariç geri kalan tüm gemileri mürettebatlarıyla birlikte Spartalılar tarafından ele geçireceği yönünde kehanette bulunmuştu⁵⁸. Bu başarılı kehanetin sonucunda Byzantion ve Khalkedon, Sparta'nın eline geçmişti.

Yunan ordularında askere moral gücü sağlamada en etkili yöntemlerden ikisi kâhinin kehaneti ve komutanın konuşmasıdır. Ama genel anlamda savaşların gidişatını belirleyen kâhindi. Örneğin Elisli kâhin Tisamenos, Sparta kralı Pausanias ve onun komutası altındaki tüm Yunanlılar için "eğer düşmana karşı saldırıya geçmeyip savunmada kalırlarsa zafer kazanacaklarını söylemesi"⁵⁹, MÖ 479 yılında yapılan Plataiai Savaşı'nın gidişatını değiştirmiştir. Kehanetler, komutanı savaştan veya stratejik eylemlerden vazgeçirebilir, diğer yandan da askerlerin moralini bozabilir veya tam tersi artırabilirdi. Askerlerin, tehlikeye tanrıların inayetiyle girdiklerine inandıklarından dolayı çok daha cesur oldukları ve hayırlı bir kurbanın, kuşkuları olanları bile savaşmak için cesaretlendirdiği düşünülürdü⁶⁰. Bunun antik kaynaklarda örnekleri bulunmaktadır: Plutarkhos, *Dion* eserinde tam adak içkileri içildikten ve buna eşlik eden dualar okunduktan sonra ay tutulması olduğunu, bu doğa olayı karşısında aşırı derecede huzursuzlaşan askerlerin yüreklendirilmesi zorunlu olduğundan Thesalyalı kâhin Miltas'ın bir konuşma yaptığını yazar⁶¹. Miltas, askerlere hitaben yaptığı konuşmasında MÖ 357 yılında gerçekleşen bu doğa olayının, tanrısal güçlerin şimdi görkemli ve göz alıcı bir şeyin tutulması ve karartılması gerektiğini, askerlerin önceden gösterdikleri neşe içinde olmalarını ve mutluluk getirecek her başarıyı beklemeleri gerektiği şeklinde yorumlar. Polyainos ise İskender'in kâhinden kurbanın elverişli olduğunu öğrendikten sonra, askerlerin yalnızca kendilerine söylenenlere bağlı kalmamaları ve aynı zamanda sonraki savaşta umutlarının çoğalmasını sağlamak için kendi gözleriyle de tanıklık etmelerini sağlamak için kurbanların ordunun içine taşınmasını ve askerlere gösterilmesini emrettiğini yazar⁶².

Öte yandan bir komutan da ordunun moralini bozmamak için kâhinlerin olumsuz yorumlarını gizleme kararı verebilirdi⁶³. Komutan olmak zorunda kalmış tarihçi Ksenophon, askerlerini düşmanla savaşmaya teşvik etmek için kâhin Areksion'un kesip değerlendirdiği savaş alanı kurbanını (*sphagia*) ve devamında da bağırsaklarda beliren işaretlerin (*hiera*) lehlerine olduğunu, kuşların alametlerinin uğurlu görüldüğünü, kurbanlıkların (*sphagia*) davranışlarının da pek sevindirici olduğunu yazar⁶⁴. Bu noktada başarısızlık şansı, *hiera* performansından çok daha düşük olmalıydı, bu yüzden de işaretlerin olumlu olup olmadıkları konusunda bir şey söylemez. Bu ifadelerden anlaşılan, kehanetin asıl amacının, en azından komutanın zaten karar vermiş olduğu şeyleri yapma kara-

⁵⁶ Buna göre, Spartalı devlet adamı ve komutan Lysandros, Atina filosunun savaş gemilerinden on tanesi hariç geri kalanlarını mürettebatlarıyla birlikte ele geçirecekti.

⁵⁷ Paus. III. 11. 6-10.

⁵⁸ Paus. III. 11. 5.

⁵⁹ Hdt. IX. 61-63; 62. 1; Plut. *Aris*. XI. 2-3; XV. 2-3, 17-18.

⁶⁰ Pritchett 1979, 58.

⁶¹ Plut. *Dion* XXIV.

⁶² Polyain. IV. 3. 14.

⁶³ Pritchett 1979, 59-60.

⁶⁴ Ksen. *Anab*. VI. 5. 8; 21; ayrıca bk. Jameson 1991, 206.

rını doğrulamak veya bazen bu amaçlara hizmet etse bile, özellikle de belirsizlik zamanlarında salt orduların moralini artırmak olmadığıdır.

Kâhin-Komutan Çatışması

Kültürlerarası bir olgu olarak kehanetin göze çarpan özelliklerinden biri, sistemin kendisine olan inancını korurken bireysel inançları kötüye kullanma eğiliminde olmasıdır. Bu nedenle kâhin ile komutan arasındaki sorumluluk ilişkisi, savaş ya da seferlerin istenilen yönde seyretmesi ya da seyretmediği durumlarda her ikisinin de bir orta yol bulmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bunun için de hem kâhin hem de komutanın az ya da çok samimi bir inanç sahibi olabilmesi ve çoğu zaman ortak hareket edebilmeleri için kurbanın sunacağı işaretler üzerine dayalı bir yapı inşa ettikleri söylenebilir. Tam da bu noktada savaşın yol açtığı gergin ortamda, işaretleri inceleyen ve başarılı bir şekilde performans göstermesi beklenen kâhin büyük baskı altında olmalıydı. Diğer yandan orduda birden fazla tecrübeli kâhinin bulunması, kâhin ve işvereni arasındaki dinamikleri de etkilemiştir. İskender'in seferi en açık şekilde bize gösterse de, zaman zaman kâhinler arasında başka bağlamlarda da rekabetin ortaya çıkabilmesi olasıdır. Ancak, kâhinin savaş kaybedildiğinde bunun sorumluluğunu paylaştığına dair bilgi bulunmamaktadır. Anlaşılan kâhin yalnızca savaş için tanrıların iznini bildirir ve kazanıp kazanılmayacağına dair bir şey söylemezse, savaşı kaybeden yalnızca komutan olurdu. Bu durumda kâhin en kötü yenilgi de bile ününden bir şey kaybetmezken, komutan neredeyse her şeyini kaybedebilirdi. Paylaşılmayan sorumluluk taraflar arasındaki gerginliğin ve ilişkinin yapısında yıkıcı sonuçlar doğursa da aslında ordu kâhinleri için de mesleki saygınlıklarını ama özellikle de savaş ya da sefer sırasında hayatını kaybetme tehlikesi bulunmaktaydı.

MÖ 479 yılında Plataiai Savaşı'nda kişisel olarak askeri kehanet tecrübesine sahip bir tanık olan Elisli kâhin Tisamenos, "*savunmada kalırlarsa işaretlerin Yunanlıların lehine olacağını fakat Asopos Nehri'ni geçer ve savaşı başlatırlarsa lehlerine olmayacağını*" söylemiştir⁶⁵. Perslerin de kendi kâhinleri vardı: Örneğin Pers komutanı Mardonios'un kâhini, işaretlerin savunma için aleyhte olması nedeniyle Delphoi Tapınağı'na girmemeleri yönünde uyarı Teliasoğullarının en ünlüsü Elis yurttaşı Hegesistratos ile aynı şekilde Perslerin saflarında savaşan Yunanlıların kâhini savunma için olumlu işaretler göremeyen Leukaslı Hippomakhos idi⁶⁶. Hegesistratos özel bir soruya ilişkin olarak iyi yanıt almak için her gün üç kurban kesmesine rağmen, olumlu işaretler görememiş ve Mardonios kurbanlardan istediği olumlu işaretleri alamamasına rağmen saldırıya geçtiğinden hem savaşı hem de kendi hayatını kaybetmişti. Gerçekte ise tedarik sıkıntısının bir an önce saldırıya geçmeye zorladığı Mardonios'un bu stratejik planından kâhinin haberinin olmaması olanaksızdır. Herodotos'a⁶⁷ göre, bunun üzerine Mardonios'un kâhin Hegesistratos'u da kurbanlarını da daha baştan atması savaşa tutuşmak için yabancıların değil, Perslerin dinsel törenlerine güvenilmesi, böylece kâhin-komutan çatışması önüne geçilmiş olacağını belirtir.

Eserine konu ettiği olayların görgü tanığı olan Ksenophon da *Anabasis* başlıklı eserinde komutan-kâhin çatışmasına yer verir. Bunun bir örneği Genç Kyros'un ordusunun baş kâhini Amprakialı Silanos ile yazar ve Yunanlı birliklerin komutanı Ksenophon arasında geçmektedir. Ksenophon, Silanos ile birlikte bir *oikistes*, yani kurulması olası kentin kurucusu olarak kurban kestikten sonra Silanos Ksenophon'un kendine isim yapmak ve güç kazanmak için birliklerin ilerleyişini durdurup

⁶⁵ Hdt. IX. 33-37.

⁶⁶ Hdt. IX. 37-38; 41; 45.

⁶⁷ Hdt. IX. 41.

bir kent kurmak istediği şeklinde bir söylenti yayar⁶⁸. Bu söylenti askerler arasında hızla yayılınca çıkan kargaşayı bastırmak amacıyla Ksenophon şöyle bir konuşma yapar⁶⁹: “[Kâhin Silenos] *beni si-ze karşı kötü göstermek niyetiyle dalavere çevirdi*”. Bir diğer örnekte ise Ksenophon yeterli erzakları olmadan ve çadır kurmadan kurbanlar olumsuz sonuç verdiği için üç gün Kalpe’de beklediklerini, bu süreçte yolculuğa dair üç kez kurban kesilmesine rağmen üçünde de işaretlerin olumsuz olduğu konusuna çeşitli açıklamalar getirir⁷⁰. Birinci gün Ksenophon, kâhine işaretlerin olumsuz olduğunu söylemesi için rüşvet vermekle suçlanır. İkinci gün Byzantion valisi Kleandros’un ticaret ve savaş gemileriyle Kalpe’ye gelmekte olduğu bildirilir. Üçüncü gün ise Ksenophon’un kendisi, düşmanların bir araya toplanması nedeniyle savaşmamak gerektiğini, bu yüzden de fazla ağırlıklarını bıraktıktan sonra savaşa hazırlanıp yola çıkılırsa o zaman kurbanların olumlu işaretler verebileceği konusunda yorum yapar. Birlikler açlık sıkıntısı çekmelerine rağmen kâhinler hala mevcut durumları ve tanrıların onları gözettiğine dair inanç arasında bir bağlantı olduğunu görmek istiyorlardı. Ksenophon eserinin bir başka yerinde komutanların geçtikleri bölgelerin kaleleri arasında en güçsüzü olan Tibarenosların kalelerine saldırmayı istediklerini, ancak birçok kurban kesildikten sonra, sonunda bütün kâhinlerin, tanrıların bu savaşı kesinlikle onaylamadığı görüşünde olduklarını yazar⁷¹. Yazarın bu ifadesi birliklerinin eşkıya olmadığını, zira onlar kötü bir şey yapmak istediğinde bile tanrıların onlara izin vermediği izlenimi vermek istediği düşüncesini uyandırmaktadır⁷². Ancak söz konusu eserde Spartalı Byzantion valisi Kleandros’un kendisine Onbinlerin komutası önerildiğinde, bunu kabul etmek istemesine rağmen kurbanların olumlu işaretler vermemesi nedeniyle bu görevi üstlenmek istememesi dikkat çekicidir⁷³.

Bir komutanın, ordu kâhininin tavsiyesini dinlememesinin felakete yol açacağına dair anlatılardan bir diğeri aynı yazarın *Hellenika* başlıklı eserinde yer almaktadır. MÖ 399 yılında, Spartalı Derkyllidas’ın çok acele etmesine rağmen olumsuz kurbanlardan (*hiera*) dolayı Kebren kentine saldırıyı dört gün ertelemek zorunda kalır. Ancak ertelemenin aptalca olduğunu düşünen Athenadas adında Sikyonlu bir bölük komutanı harekete geçer. Bunun üzerine iki askeri ölür, komutanın kendisi de hem yaralanır hem de başarısız olur⁷⁴. Ksenophon, adı geçen eserinde Spartalı Anaksibios’un o gün kurbanlardan hayırlı belirti alıp almadığına aldırmadan dönüş yoluna koyulması sonucunda neler olduğuna dair başka bir örnek verir. Pusuya düşen Anaksibios, yanındakilere hitaben “*efendiler, bana burada ölmek düşer, siz düşmanla göğüs göğüse gelmeyi beklemeyin, canınızı kurtarın*” der⁷⁵. Kâhinin tavsiyelerini önemsemeyen bir komutanın yaşayabileceği felaketleri vurgulayan bir diğer yazar ise Arrianos’tur. MÖ 329 yılında İskender, kendisiyle alay eden İskit göçmenlerine saldırmak için Tanais Nehri’ni geçmeyi karar verir. Bunun üzerine güvendiği kâhini Telmessoslu Aristandros’un kestiği ilk kurban uygun çıkmaz, ikinci kurbanda da işaretler özellikle “*İskender için tehlike*” gösterir. Planına uygun sözler duymak isteyen İskender’e rağmen Aristandros, ilahi işaretlerin tersine bir şey söylemeyeceğini bildirir. İskender bu sonucu kabul etmeyip İskitlere alay konusu olmak-

⁶⁸ Ksen. *Anab.* V. 6. 16-18.

⁶⁹ Ksen. *Anab.* V. 6. 29.

⁷⁰ Ksen. *Anab.* VI. 4. 13-27; ayrıca bk. Arslan 2010, 140.

⁷¹ Ksen. *Anab.* V. 5. 1-7.

⁷² Flower 2008, 171.

⁷³ Ksen. *Anab.* VI. 6. 33-37; ayrıca bk. Arslan 2010, 141.

⁷⁴ Ksen. *Hell.* III. 1. 17-19.

⁷⁵ Ksen. *Hell.* IV. 8. 35-39.

tansa en büyük tehlikeye maruz kalmayı yeğler. Bu çatışma, kâhin Aristandros'un başka şeyler duymayı bekleyen İskender'e rağmen kurbanları, tanrılardan gelen işaretler olması nedeniyle tam aksi yönde yorum yapmayı reddetmesinden kaynaklanmaktadır. Arrianos bu olayı şöyle yorumlar⁷⁶: “*Pis sularından içerek hastalanan İskender, büyük tehlikeye düştü, ordugâha getirilmesi gerekti ve böylece Aristandros'un kehaneti (manteia) de yerini bulmuş oldu*”.

Bu anlatılardan kehanetin, askeri bir başarısızlığı, komutanın ölümünü, yaralanmasını ya da savaşı ertelemeye yönelik tercih edilmeyen bir durumu, tanrısal nedenlere atfetmenin son derece akılcıca bir yolu olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek, antik kaynaklarda savaş alanlarında kesilen kurbanlardan yapılan kehanetin tanrının arzusunu öğrenmek için geçerli bir yöntem olmadığına dair bir ima bile bulunulmaz. Aksine tanrılar haricinde tavsiye verecek birini bulmanın olanaksız olduğu, onlar her şeyi bildiği ve kurbanlar, kuşlar, rüyalar ve seslerle istedikleri kişiye önceden işaretler gönderdikleri inancı, olası iyi ya da kötü tüm sorumlulukları tanrılara yönlendirir⁷⁷. Bu nedenle olsa gerek, ordularda profesyonel kâhinler olmasına rağmen, her komutanın kehanet sanatını kendi icra ederek tanrılardan arzularını öğrenebileceğini ileri süren Ksenophon örneğindeki gibi⁷⁸, komutanlar da sefer ya da savaş sırasında kurban törenlerini bizzat yürütmüş ve işaretleri yorumlamışlardır. Pers kralı Büyük Kyros ile babası Kambyzes arasında geçen konuşma bu savı desteklemektedir⁷⁹: “*Sevgili oğlum, gökyüzünden aldığımız alametlerden anlaşıldığına göre tanrılarımız bize yardımcı olacaklardır. Çünkü sizlere buna uygun bir eğitim verildi. İnsanların tanrılardan dertlerini anlayabilmek ve onların gücünü hissedebilmek için gözlere ya da kulaklara ihtiyacı yoktur. Öte yandan tanrılardan söz eden hilekârlar ise sizi her zaman aldatmak üzere hazır bulunmaktadır. Yanınızda bir kâhin olmadığı zamanlarda göksel işaretleri yorumlamaktan aciz kalmamalısınız. Kehanet sanatını kendin icra ederek tanrılardan arzularını anlayabilirsin*”. Bir kâhine danışıldığında, komutan ilke olarak en azından kâhinden aranan cevabın net olup olmadığını açıklamasını, ilaveten cevabı da yorumlamasını ve her ne kadar sınır olmadığından söz edilse de⁸⁰ işaretler olumlu oluncaya kadar bir günde üç kurban keserek kehanette bulunmasını isteyebilir. Nitekim Ksenophon, ordunun başkâhini Silanos'un kurban işaretlerini yanlış yorumlamadığına emindir. Görmek istenilen şeyi Silanos öznel olarak görmediği için Ksenophon bu kâhine güvenmez, ancak sonuçları doğrulayacak kadar Ksenophon'un kendisi de kurban kehaneti hakkında bilgi sahibidir. Silanos, Herakleia'dan kiraladığı bir gemiyle kaçınca da yerine Arkadialı kâhin Areksion'la birlikte Ksenophon kurbanları kesip işaretleri yorumlamak durumunda kalırlar⁸¹.

Tanrılar adına yapılan tüm kehanetlerin bilinçli ya da bilinçsiz yönlendirmeye açık olduğu kesindir. Kâhinler, stratejik ihtiyaçlara uyacak ya da birliklerinin moralini yükseltecek şekilde işaretleri değiştirmiş ve işverenlerinin duymak istediği şeyleri söylemişlerdir. Ancak son derece tehlikeli ve zorlu çalışma ortamındaki ordu kâhinleri, yorumlarına bağlı kalmakta ısrarcı olmuş ve nesnel bilgileriyle mesleki ünlerinin yayılmasını hesaba katıp komutanların baskılarına direnmişlerdir. Bu direnişin nedeni olasılıkla kâhinin kendi kişisel avantajı için işverenlerinin saflığından yararlanmaktansa, toplum içinde sahip olduğu ayrıcalıklı yerini korumayı istemiş olmasından kaynaklanmıştır

⁷⁶ Arr. *Anab.* IV. 4. 3.

⁷⁷ Flower 2008, 173.

⁷⁸ Ksen. *Anab.* V. 6. 29.

⁷⁹ Ksen. *Cyr.* I. 6.

⁸⁰ Parker 2000, 311.

⁸¹ Ksen. *Anab.* VI. 4. 15; 5. 2.

olabilir. Bununla birlikte bu tutum yaygın olsa bile, işaretleri yönlendirildiği de olmuştur. Ksenophon'un anlatımına göre, Leuktra Savaşı'ndan önce, Thebai kentinden gelen bir haberde tapınakların kapılarının kendiliğinden açıldığını, Demeter Thesmophoros rahibelerinin bunun tanrıların zaferi müjdelemek için gönderdikleri bir belirti olduğunu söylediklerini, adeta savaşa katılmaya hazırlanan Herakles'in tapınağındaki silahların ortadan yok olduğunun da söylentiler arasında olduğunu yazar⁸². Ancak yazar devamında “bazı kimseler bütün bunların yöneticilerin bir düzeni olduğunu ileri sürerler” yorumuyla yaygın inancın yönlendirildiğini ima eder. Ancak yazarın dinsel bir düşüncenin yönlendirilmesini kâhine değil de devlet adamlarına atfetmesi gözden kaçmaz. Benzer bir ima Roma'da *senatus* ve *augur*'lar kurulunun, yetkilerini siyasi çıkar elde etmek için kötüye kullandıkları ileri sürülerek halk temsilcileri tarafından yapılmıştır⁸³. Gerçekliği tartışmalı olmakla birlikte Polyainos⁸⁴ tarafından anlatılan en sıra dışı kâhin yönlendirmesi, Bergama kralı Attalos'un hizmetindeki Khaldialı kâhin Soudinos hakkındadır. Buna göre, kâhin Soudinos, yaş mazının siyah boyasıyla avucuna soldan sağa değil de sağdan sola doğru, yani tersten “kralın zaferi” yazmış, kurbanı kestikten sonra hayvanın safra, akciğerler vb iç organlarını çıkarırken avucunu kurbanın sıcak ve süngerimsi bu dokularına bastırmış, yazının bulaştığı bu dokuları da karaciğerin üzerine denk getirip beliren işaretleri sevinç içinde askerlere göstermiştir⁸⁵. Bu sıra dışı anlatı bir yana aslında kehanet törenlerini, dini inançtan ödün vermeden veya bilinçli yönlendirme olmadan, istenen bir sonuç elde edecek şekilde yürütmek tamamen mümkündür.

Öte yandan, tehlike ve baskılara rağmen ordu kâhinleri, yorumları başarılı olması durumunda çok büyük ödüller kazanabilirdi. Özellikle işvereni olan komutan bir zafer kazandığında, kâhin de yapılan övgülerden kendi payına düşeni alırdı. Genç Kyros'un kâhini Silanos, “kralın [*Artakserkses*] on gündenden önce saldırmayacağını” söylemiş, kehanet doğru çıkınca da Kyros, Silanos'a üç bin *dareikos*⁸⁶ vermiştir⁸⁷. Iamosoğullarından Elisli kâhin Kallias, MÖ 510 yılında Sybarisli ile Krotonlular arasında yapılan savaşta, Krotonlulara üstün hizmetlerinden dolayı olağanüstü mülklerle ödüllendirilmiştir⁸⁸. Mardonios, MÖ 479'da Plataiai Savaşı'nda kendisine hizmet eden kâhin Hegesistratos azımsanmayacak kadar yüksek paralar kazanmıştır⁸⁹. Eğer bir kâhinin başarısı zenginlik ve saygınlık açısından ölçülürse, kazanılan ödüller alınan risklere değdiğini gösterir. Bununla birlikte, geçim yolu olarak kâhinlik mesleğini seçenlerin çoğunun mutlaka zengin olduğunu düşünmek de yanlıştır. Örneğin, MÖ IV. yüzyılın ünlü Atinalı devlet adamı Aristides'in torunu olan ve kehanet sanatları arasında en az saygınlığı olan rüyalardan yola çıkarak kehanette bulunan Lysimakhos fakir bir adamdır⁹⁰.

Ordu kâhinleri büyük baskılara maruz kalmış olsa gerektir. Bu baskılar ordunun morali, komutanın beklentileri, savaşın sonucu ve en önemlisi kâhinin gelecekteki yeni işi olarak sıralanabilir. Ancak bir ordu kâhini için en büyük risk, görevi sırasında hayatını kaybetmesidir. Yazılı kaynaklar-

⁸² Ksen. *Hell.* VI. 4. 7.

⁸³ Aşkit 2011b, 136-137; 2017, 96.

⁸⁴ Polyain. IV. 20.

⁸⁵ Flower 2008, 176.

⁸⁶ 10 Attika *talanta*'sına eşit.

⁸⁷ Ksen. *Anab.* I. 7. 18.

⁸⁸ Hdt. V. 44-45.

⁸⁹ Hdt. IX. 38.

⁹⁰ Plut. *Arist.* XXVII. 3.

da kendi ölümünü öngören ilk ordu kâhini Amphiaros idi⁹¹. Bu kâhin, sonraki kâhinler için savaşta ölebileceğini bilerek ordu kâhinliği görevini üstlenenlerin ilk örneği olmuştur. MÖ 480 yılında Thermopylai'da Sparta kralı Leonidas'ın ordusunda görev yapan Akharnialı kâhin Megistias, kurbanlara bakarak sabahleyin öleceklerini öngörmüştür⁹². Bunun üzerine Leonidas, öbürleriyle birlikte ölmesin diye Megistias'ı geri göndermek istemiş, ancak kâhin ordudan ayrılmamıştır⁹³. Hegesistratos, MÖ 479 yılında Plataiai'da Mardonius'a hizmet ettiği için Spartalılar tarafından ele geçirilip öldürülmüştür⁹⁴. MÖ 404 yılında Munykhia'da ordu kâhini içlerinden biri vurulup ölmedikçe ya da yaralanmadıkça saldırıya geçilmemesi uyarısında bulunmuştu⁹⁵: “*Bu dediğim olunca demişti, biz de ilerleyeceğiz, arkamdan gelen sizlere zafer, bana ise ölüm nasip olacak*”. Lysandros'un kâhini, MÖ 395 yılında Boiotia'daki Haliartos surlarının önünde ölmüştür⁹⁶. Savaşta ölen kâhinler, düşman ordular savaşa girişmeden hemen önce *sphagia* kurbanını keserken olasılıkla cepheye çok yakın konumdaydılar. Bunun bir örneğini Thukydidides şöyle anlatır⁹⁷: “*okçular ve sapancılar savaşı başlattıktan sonra her savaşta olduğu gibi hafif piyadeler kaçmaya başladı, ardından kurbanlar kesildi*”. Ayrıca miğfer takıp mızrak taşısalar da giysileri ordudaki özel konumlarını göstermek için askerlerden farklıydı. En azından kurban keserken hareketlerini engelleyen ve taşınması ağır olan göğüs zırhı ve olasılıkla baldır zırhı da takmazlardı⁹⁸. Yazıtlarda savaşçıların yanı sıra savaşta ölen kâhinlerden de söz edilmektedir⁹⁹. Dolayısıyla hem cepheye yakın bir yerde görevlerini icra ettikleri hem de komutan ve askerler silah kuşanmışken savaş aletlerini taşımayan ordu kâhinlerinin savaş ortamlarında ne denli tehlikeler içinde görev yaptıkları açıkça görülmektedir.

Ünlü Ordu Kâhinleri ve Komutanların Dostluğu

Savaş ya da seferlerde ortak bir amaç için bir araya gelen komutanlar ile kâhinler arasında gelişen ilişki olasılıkla yakın arkadaşlık türündeydi. Komutan ile yakın danışmanı olarak ona hizmet eden kâhinin kaderi birbirlerine bağlıydı. Bu türden bir ilişki o zamanlar genç ve deneyimsiz olan Sparta kralı ve komutan Pausanias ile Elisli kâhin Tisamenos arasında yaşanmıştır. Sparta'ya hizmet ettiği süre boyunca, MÖ 479 yılında Plataiai Savaşı, MÖ 470 yılında Dipaia Savaşı, MÖ 460 yılında Tegealılara ve Argoslulara karşı yapılan savaş, MÖ 457 yılında Ithome Savaşı ve son olarak MÖ 457 yılında Tanagra Savaşı olmak üzere beş zafer kazandırmıştır¹⁰⁰. Eğitimleri, geçmişleri ve ilgi alanları farklı olsa da Sparta kralı Pausanias ve Tisamenos arasındaki komutan-kâhin ilişkisi olasılıkla diğer komutan ve kâhinler için de geçerlidir. Apollon'un soyundan geldiğini ileri süren Tisamenos ile Zeus'un soyundan geldiğini ileri süren Pausanias seçkin ailelerden gelmekteydiler. Aynı şekilde coğrafyacı ve gezgin Pausanias da heykellerini Atina *akropolis*'inde gördüğünü söylediği¹⁰¹ Atinalı Ko-

⁹¹ Hom. *Od.* XV. 244-248.

⁹² Hdt. VII. 219.

⁹³ Hdt. VII. 221, 228.

⁹⁴ Hdt. IX. 37-39.

⁹⁵ Ksen. *Hell.* II. 4. 18.

⁹⁶ Plut. *Lys.* XXVIII. 5.

⁹⁷ Thuk. VI. 69. 2.

⁹⁸ Flower 2008, 164.

⁹⁹ *IG I³* 1147. 128-129; *SEG XXIX* 361, 3.

¹⁰⁰ Hdt. IX. 35.

¹⁰¹ Paus. I. 27. 5.

mutan Tolmides, MÖ 466-457 yılları arasında kâhin Theanetos ile çalışmıştır. İkisi arasındaki dostluğun boyutu kâhinin oğluna komutanın adını vermesinden anlaşılabilir¹⁰². Atinalı komutan ve devlet adamı Kimon ile yakın dostu Poseidonialı kâhin Astyphilos¹⁰³ ve Atinalı komutan ve devlet adamı Nikias ile kâhin Stilbides¹⁰⁴ arasındaki dostluk ve güven ilişkileri de bu bağlamda dikkat çekicidir. Plutarkhos, Nikias'ın kâhinden aralarında Laurion'daki gümüş madenleri de olmak üzere özel konularını da danışıp bilgi aldığını ekler¹⁰⁵. Başka bir anlatıda ise Atinalı siyaset adamı Alkibiades'in Atinalıları MÖ 415 yılında Sicilya'ya sefere çıkma konusunda ikna etmek için Diopethes adlı bir kâhinle birlikte çalıştığı geçmektedir¹⁰⁶. M. A. Flower'a göre, Nikias ve Alkibiades, rakiplerine karşı kendi şahsi tezlerini desteklemeleri için kâhinlerden yardım almışlardır¹⁰⁷. Perikles'in seferlerine katılıp katılmadığı bilinmemekle birlikte kâhin Lampon'un, Thourioi kolonisinin kuruluşunda kehanetleriyle etkin olduğu bilinmektedir¹⁰⁸. Sparta donanmasını yöneten ve Atinalılara karşı büyük zafer kazanan Lysandros, Aigospotamoi Savaşı'nda yanında bulunan kâhini Agias'ın heykelini Delphoi'da Poseidon'u çağrıştıran kendi heykelinin yanına diktirmiştir¹⁰⁹.

Yaşamı boyunca en fazla kâhine danışan şüphesiz Büyük İskender'dir. Makedon kralının değer verdiği kâhinin savaş esnasında ölmesi ya da hastalanması ya da komutan-kâhin çatışması durumunda doğacak sorunlara önlem alma isteği gibi durumlar nedeniyle, bir savaşta birden fazla kâhin bulunması gerekliliği bunun nedenlerinden biridir. Siva vahasında bulunan Amon Tapınağı, Zeus'un bu bölgede vücut bulmuş haliydi. Bu nedenle İskender, Zeus kâhini Ammon'a danıştıktan sonra, Siva tanrısını kendi babasının vücut bulmuş şekli olarak görmüş ve kendini Zeus'un oğlu olduğuna inandırmıştı¹¹⁰. İskender'in biyografisini yazan Plutarkhos, onun boş inançlara teslim olduğunu, bundan dolayı kafası korkuyla karmakarışık olduğu için, beklenmedik en ufak bir olayla karşılaştığında bunu uğursuzluğa yordüğünü ve kötü bir anlam çıkardığını, bu yüzden sarayını bir takım adamlarla doldurduğunu söyler¹¹¹. İskender'e hizmet eden en önemli kâhin, bütün işareti yorumlayabilen ve kehanetlerin anlamları hakkında ustalaşmış Telmessoslu Aristandros'tur. Bu kâhin, öncelikle II. Philippos'un İskender'in doğumuyla ilgili rüyasını yorumlamış¹¹², sonrasında MÖ 328/327 yılına kadar tüm seferlerinde İskender'in yanında olmuştur. Aristandros'un ünlü kehanetlerinden biri Trakyalı Orpheus'un Pieria'daki heykelinin terlemeye başladığı haberiyle ilgilidir. Kâhin bunun İskender'in ününün tüm dünyaya yayılacağı ve ozanların İskender'i övmekten yorgun düşecekleri şeklinde yorumlar¹¹³. Aynı kâhin Tyros kentinin bir ay içerisinde İskender'in eline geçeceğini bildirmiş¹¹⁴, Gazze'nin kuşatılması sırasında bir kuş İskender'in başına toprak parçası düşür-

¹⁰² Thuk. III. 20. 1.

¹⁰³ Plut. *Kim.* XVIII.

¹⁰⁴ Plut. *Nic.* XIII. 5.

¹⁰⁵ Plut. *Nic.* IV. 2.

¹⁰⁶ Plut. *Nic.* XIII. 1-4; ayrıca bk. Connor 1963, 115-116.

¹⁰⁷ Flower 2008, 177.

¹⁰⁸ Plut. *Per.* VI. 2. 3.

¹⁰⁹ Paus. X. 9. 7.

¹¹⁰ Plut. *Alex.* XXXIII. 1-2.

¹¹¹ Plut. *Alex.* 75.

¹¹² Plut. *Alex.* II. 3.

¹¹³ Plut. *Alex.* XIV. 5; Arr. *Anab.* I. 11. 2.

¹¹⁴ Plut. *Alex.* XXV. 1-2; Arr. *Anab.* II. 18. 1-.

düğünde ise, Aristandros bu olayı İskender'in kenti ele geçireceği ancak bu süreçte yaralanacağı şeklinde yorumlamıştı¹¹⁵. Yeni kurulan İskenderiye kentinin çeşitli halklardan insanları besleyeceğini¹¹⁶, ay tutulmasının Makedonlar ve İskender için mutluluğa işaret ettiğini söylemiştir¹¹⁷. İskender'in hayatında önemli rol oynayan kâhin Aristandros sanatındaki ustalığı Gaugamela Savaşı'nda göstermiştir. Üzerinde beyaz yünlü bir elbise, başında altın tacıyla atına binmiş İskender'in yanında duran Aristandros, İskender'in tepesinde süzülen kartalı işaret edip bu alametin düşmanların yerini işaret ettiği yönünde yorumlamıştı¹¹⁸. Kartalın varlığı hem İskender'in Zeus'un oğlu olduğunu doğrulamış hem de yaklaşan zaferin, tanrıların isteğiyle onların olacağını habercisi olmuştur. Diğer bir deyişle bu savaşta baba ve oğul düşmana karşı bütün Yunanlılar adına birlikte savaşacaklardır¹¹⁹. Aristandros'un ölümünden sonra İskender'in en güvenilir kâhinini kaybetmesinden kaynaklanan ruh hali, hayatındaki dengeleyici faktörün ortadan kalkması anlamına geldiğinden kâhinden boşalan yeri dolduramadığını göstermektedir.

Sonuç

Askeri kehanetin yalnızca tartışmalı kararlar için bilinçli olarak oluşturulmuş bir çare, haklı gösterme ya da komutanların orduları kontrol etmesinin bir aracı olarak işlev gördüğü ileri sürülemez. Aksine kurban ritüellerin amacının, önerilen eylem planlarına atıfta bulunarak tanrıların iradesini belirlemek olduğunu ve tanrıların, komutana hatalarından kaçınmasında ve başarı elde etmesinde yardımcı olacak öğütlerde bulunduğu söylenebilir. Doğal olarak bir kâhin için tanrılar tarafından bir hayvanın bağıracağına yerleştirilerek veya bir kuşun düşüncesini yönlendirerek veya anormal olaylara neden olarak gönderilen gizemli mesajları doğru yorumlamak hiç kolay olmamıştır. Bu yüzden yaşamın her alanında her zaman deneyimli bir kâhinin hizmetine ihtiyaç duyulmuştur. Komumuz bağlamında kehanet törenlerinin yaygın olarak kullanıldığı bir toplumda, şüphesiz hem kehaneti gerçekleştiren kâhin hem de komutan, bu sistemi kendi çıkarları için en avantajlı ve faydalı olacak şekilde kullanmak için stratejiler geliştirmiştir. Eğer bu stratejilerin bir kısmında yönlendirme olduğu kabul edilirse, bu durumda yönlendirme, kehanetin nesnel geçerliliğine dair gerçek bir inançla hiç uyuşmamaktaydı. Genel olarak tüm antikitede olduğu gibi Yunanistan'da da kehanet, çok temel ve alışılmış bir gelenektir, kehanet sanatının birden bire ortadan kaybolmasının hem siyasi hem de özel yaşamın ciddi şekilde bozulmasına neden olabilirdi. Ordu kâhinleri konusunda Xenophon savaş öncesi kurbanların önemini anlatırken, Thukydides askeri taktikler için kehanetin önemsiz olduğunu düşünmesi nedeniyle her yerde bulunan bir uygulamadan söz etmemeyi tercih eder. Ordu kâhinlerinin hayvan kurban etme işaretleri değerlendirmek dışında strateji geliştirme ve birlikleri savaşa yönlendirmede de etkin rol oynarlardı. Diğer yandan savaşın/seferin istenilen yönde sonuçlanmaması kâhin-komutan çatışmasına yol açabilmekteydi. Özellikle paylaşılmayan sorumluluk taraflar arasında gerginliğe ve hatta yıkıcı sonuçlara yol açabilmekteydi. Ortak bir amaç için bir araya gelen komutan ve kâhin arasında, İskender ile Aristandros örneğindeki gibi yakın ilişkiler de mümkündür.

Kâhinler arkaik Yunanistan'ın aristokratik kültüründe son derece nüfuzluydular, Atina demok-

¹¹⁵ Arr. *Anab.* II. 26. 4; 27. 2; Plut. *Alex.* XXV. 3-4.

¹¹⁶ Plut. *Alex.* 26. 6; Arr. *Anab.* III. 2. 2.

¹¹⁷ Arr. *Anab.* III. 7. 6; 15.7.

¹¹⁸ Plut. *Alex.* XXXIII. 6.

¹¹⁹ Flower 2008,180.

rasisi süresince ise siyasi nüfuz da kazanmışlardı. Makedonya kralları II. Philippos ve İskender'in güvenilir danışmanları olarak Helenistik kralların savaşlarında da önemli bir rol oynamaya devam etmişlerdir. Ordu kâhinliği ve askeri kehanet kurbanlarının varlığının, topluluk tarafından atanan komutanlar ve sık saflarda yürüyen *hoplites*ler dönemi olan MÖ 700 yılından MÖ 350 yılına kadar devam ettiği söylenebilir. Ancak Büyük İskender'in saltanatıyla bu sistem ya büyük ölçüde kısıtlandı ya da sosyal işlevi toplumun sosyal ve siyasi yapısındaki değişikliklere bağlı olarak zayıflatıldığından uygulamadan kaldırıldı. Zira olasılıkla profesyonel ordular artık kehanetin moral güçlerine ihtiyaç duymamış, ayrıca otokratik komutanlar yetkileri üzerinde herhangi bir sınırlama istememişlerdir. Başka bir deyişle, hem tanrılara hem de kent devletine itaat eden sivil komutan, krala kendi kişiliğindeki başarı ve ilahi iyiliğin garantörlüğünü verdiği için savaş öncesi kehanetin kent devleti bağlamı dışındaki önemi azalmıştı.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- Aiskh. *PR* (= Aiskhylos, *Prometheus Desmotes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*. With an English translation by H. W. Smyth. Cambridge, Mass.-London 1956 (The Loeb Classical Library).
- Apollod. *bibl.* (= Apollodoros, *Bibliotheka*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Bibliotheka: Yunan Mitolojisi*. N. Nirven. Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Aristot. *Const. Ath.* (= Aristoteles, *Athenaion Politeia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Atinalıların Devleti*. Çev. S. Y. Baydur. MEB, Ankara 1943.
- Arr. *anab.* (= Arrianus, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Arrianos, İskender'in Anabasis'i. H. Örs. MEB, Ankara 1945.
- Cic. *Div.* (= Cicero, *De divinatione ad M. Brutum*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Divinatione ad M. Brutum*. With an English translation by W. A. Falconer. London, New York 1964 (The Loeb Classical Library).
- Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliotheka Historike*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).
- Eur. *El.* (= Euripides, *Elektra*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Elektra*, A. H. Tanpınar, MEB, Ankara 1943.
- Hom. *Il.* (= Homeros, *İlyada*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İlyada*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1993.
- Hom. *Od.* (= Homeros, *Odyseia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Odyseia*. Çev. A. Erhat-A. Kadir. İstanbul 1988.
- Hdt. (= Herodotos, *Historiai*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev. M. Ökmen-A. Erhat. Can Yayınları, İstanbul 1991.
- Ksen. *Anab.* (= Ksenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*. T. Gökçöl. Hürriyet Yayınları, İstanbul 1998.
- Ksen. *Kyr.* (= Ksenophon, *Kyropaedia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Kyros'un Eğitimi*. F. Akderin. Alfa yayınları, İstanbul 2007.
- Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Ksenophon, *Hellenika: Yunan Tarihi*. Çev. S. Sınanoğlu. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesis tes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Pausanias, *Description of Greece/ with an English translation by W. H. S. Jones, H. A. Ormerod -- 5.c. : Description of Greece illustrations and index / Edited by R. E. Wycherley. Cambridge: Harvard University, 2004. (The Loeb Classical Library).*

- Pind. *Pyth.* (= Pindaros, *Olympian, Pythian, Nemean, Isthmian Odes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Bütün Zafer Şarkıları*. E. Gören. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.
- Plat. *La.* (= Platon, *Lakhes*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Plato, *Lakhes*. M. Ş. Kösemihal, MEB; Ankara 1967.
- Plut. *Alex.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *İskender- Sezar*. Çev. İ. Çokana. İş Bankası Yayınları, İstanbul 2015.
- Plut. *Arist.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hayatlar Aristides- Cato Maior*. Çev. A. Sina. Hel Yayıncılık, Ankara 2014.
- Plut. *Kim.* (= Plutarkhos, *Kimon*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hayatlar Kimon- Lucullus*. Çev. A. Sina. Hel Yayıncılık, Ankara 2013.
- Plut. *Lys.* (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Yaşamlar Lysandros - Sulla*. Çev. A. Sarıgöllü- N. Gürsoy. Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999.
- Plut. *Per.* (= Plutarkhos, *Perikles*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Hayatlar VI. Perikles- Fabius Maximus*. Çev. O. Davis. MEB, Ankara 1945.
- Polyain. *Strat.* (= Polyainos, *Strategemata*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Stratagems of War*. With an English translation by R. Shepherd. Chicago: Ares Publishers 1974.
<http://www.attalus.org/info/polyaenus.html>
(Erişim Tarihi: 08.05.2019).
- Thuk. (= Thukydidés)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşı*. T. Gökçöl. İstanbul 1976.
- Verg. *Aen.* (= Vergilius, *Aeneas*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Aeneas*. Çev. İ. Z. Eyuboğlu. Ankara 1995.

Modern Literatür

- Arslan 2010 M. Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi*. İstanbul 2010.
- Aşkit 2011a Ç. Aşkit, *Auscipium et Imperium: Roma Cumhuriyet Döneminde İç Siyaset ve Kehanet*. AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011.
- Aşkit 2011b Ç. Aşkit, "Roma'nın Günahkâr Consul'ü: Gaius Flaminius". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 51/1 (2011b) 123-144.
- Aşkit 2017 Ç. Aşkit, "Roma'da İ.Ö. 216-214 Arası Seçimler ve Q. Fabius Maximus Verucosus". *Eskiçağ Yazıları* 11 (2017) 89-111.
- Connor 1963 W.R. Connor, "Two Notes on Diopieithes the Seer". *Classical Philology* 58/2 (1963) 115-118.
- Dillery 2005 J. Dillery, "Chresmologues and *Manteis*: Independent Diviners and the Problem of Authority". Eds. S. I. Johnston – P. T. Struck, *Mantikê: Studies in Ancient Divination*. Leiden (2005) 167-231.
- Flower 2008 M. A. Flower, *The Seer in Ancient Greece*. Berkeley, Los Angeles - London 2008.

- IG*
Jameson 1991 *Inscriptiones Graecae*.
M. H. Jameson, "Sacrifice Before Battle". Ed. V.D. Hanson, *The Classical Greek Battle Experience*. London (1991) 197-228.
- Kocatürk 1991 U. Kocatürk, *Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*. Ankara 1991.
- Naiden 2012 F.S. Naiden, *Smoke Signals for the Gods: Ancient Greek Sacrifice from the Archaic through Roman Periods*. Oxford University Press 2012.
- Parker 2000 R. Parker, "Sacrifice and Battle". Ed. Hans van Wees, *War and Violence in Ancient Greece*. London (2000) 299-314.
- Pritchett 1979 W. K. Pritchett, *The Greek State at War*. Part III. Berkeley - Los Angeles 1979.
- SEG*
Ulanowski 2016 *Supplementum Epigraphicum Graecum*.
K. Ulanowski, "A Comparison of the Role of Baro and *mantis* in Ancient Warfare". Ed. K. Ulanowski, *The Religious Aspects of War in the Ancient Near East, Greece, and Rome Ancient Warfare*. Leiden 2016.